

Science Uzbekistan

INTERNATIONAL CONGRESS ON MODERN SCIENCES-IV

"Global Prospects for Multidisciplinary Research and Education"

CHIRCHIK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

April 07-10, 2025 / Chirchik, Uzbekistan

CHDPU
CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

UPI

The
Education
University

Excellence in
Learning Innovation

PROCEEDINGS BOOK

Volume-3

Editors

Prof. Dr. Jabbor Usarov

Prof. Dr. Dostnazar Khimmataliev

Mutabar Meylieva

Kibrio Burieva

ISBN: 979-8-89695-061-5

PROCEEDINGS BOOK

Volume-3

Science Uzbekistan INTERNATIONAL CONGRESS ON MODERN SCIENCES-IV

"GLOBAL PROSPECTS FOR MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND EDUCATION"

CHIRCHIK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

April 08-10, 2025 / Chirchik, Uzbekistan

Based on Order No. 490 of the Minister of Higher Education, Science and Innovation dated
December 27, 2024

Editors

Prof. Dr. Jabbor Usarov

Prof. Dr. Dostnazar Khimmataliev

Mutabar Meylieva

Kibrio Burieva

30.04.2025

by Liberty Academic Publishers, New York, USA

ALL RIGHTS RESERVED NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM, BY
PHOTOCOPYING OR BY ANY ELECTRONIC OR MECHANICAL MEANS, INCLUDING
INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL SYSTEMS, WITHOUT PERMISSION IN WRITING
FROM BOTH THE COPYRIGHT OWNER AND THE PUBLISHER OF THIS BOOK.

© Liberty Academic Publishers 2025

The digital PDF version of this title is available Open Access and distributed under the terms of the
Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits adaptation, alteration, reproduction and distribution for
noncommercial use, without further permission provided the original work is attributed. The
derivative works do not need to be licensed on the same terms.

adopted by Mariam Rasulan

ISBN: 979-8-89695-061-5

CONGRESS ID

TITLE OF CONGRESS

INTERNATIONAL CONGRESS ON MODERN SCIENCES-IV
"GLOBAL PROSPECTS FOR MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND
EDUCATION"

PARTICIPATION

Keynote & Invited

DATE - PLACE

April 08-10, 2025

Chirchik, Uzbekistan

EDITORS

Prof. Dr. Jabbor Usarov
Prof. Dr. Dostnazar Khimmataliev
Mutabar Meylieva
Kibrio Burieva

ORGANIZATION

Chirchik State Pedagogical University
&
İKSAD-Institute of Economic Development and Social Researches

HONORARY BOARDS

Prof. Dr. Gafurdjan Muxamedov (Rector of CHDPU)
Dr. Mustafa Latif Emek (President of İKSAD Institute)

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TAJRIBA VA EKSPERIMENTLAR ORQALI BILISH FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH

Egamberdiyeva Nigora Azizovna

CHPDU, Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0001-1670-7890>

Xayriddinova Marjona Lutfullo qizi

CHPDU Maxsus pedagogika logopediya yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Hamidova Umida Jobir qizi

CHPDU Maxsus pedagogika logopediya yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Ro'ziboyeva Zeboxon Qudrat qizi

CHPDU Maxsus pedagogika logopediya yo'nalishi

2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar bilish faoliyatining rivojlanish jarayoni, bosqichlari, o'ziga xos xususiyatlari hamda bolalar kognitiv jarayonlarini rivojlantirishda didaktik metodlar, jumladan amaliy metodlarning ahamiyati haqida yoritiladi.

Kalit so'zlar: mashq, tajriba, eksperiment, didaktik materiallar, maktabgacha yosh, kognitiv soha, loyiha.

АННОТАЦИЯ

В данной статье будет освещен процесс, этапы, особенности развития познавательной деятельности дошкольников, а также Значение дидактических методов, в том числе практических, в развитии познавательных процессов детей.

Ключевые слова: упражнение, эксперимент, эксперимент, дидактический материал, дошкольный возраст, познавательная сфера, проект.

ABSTRACT

This article will cover the process, stages, and features of the development of cognitive activity in preschoolers, as well as the importance of didactic methods, including practical ones, in the development of children's cognitive processes.

Keywords: exercise, experiment, experiment, didactic material, preschool age, cognitive sphere, project.

KIRISH.

Bolalar tajriba qilishni yaxshi ko'rishadi. Bu ularning ko'rgazmali-harakatli va ko'rgazmali-obrazli tafakkurga ega ekanligi bilan izohlanadi. Maktabgacha yoshda u dunyoni bilishning yetakchi, dastlabki uch yilda esa deyarli yagona usuli hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishini ta'minlaydigan tavsiya etiladigan faoliyat turlari sifatida quyidagilar ajratib ko'rsatiladi:

- bilish vazifalarini hal qilishni tashkil etish;
- MTT ishida eksperimentni qo'llash;
- loyihalashdan foydalanish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni kognitiv rivojlantirishning dolzarb usuli eksperiment bo'lib, u predmetlar va materiallarning xususiyatlari, sifatлари, hodisalarning aloqalari va bog'liqliklarini bilishga qaratilgan izlanish xarakteridagi amaliy faoliyat sifatida qaraladi. Eksperimentda maktabgacha yoshdagi bola tadqiqotchi rolini bajaradi, u atrofдagi dunyoni mustaqil va faol ravishda o'rganadi, unga ta'sir qilishning turli shakllaridan foydalanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida atrof-olamni bilishda asosiy yetakchi faoliyat turi bo'lgan tajriba o'tkazish bola shaxsining rivojlanishiga o'yin faoliyati kabi teng ta'sir ko'rsatadi. Aslida, bu ikki haqiqiy bolalar faoliyatining mavjudligi maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi uchun qulay sharoitdir.

Bolalarning eksperimental-tadqiqotchilik faoliyatini to'g'ri tashkil etish uchun pedagog zarur metod va usullarni egallagan bo'lishi, materialni bolalarning talablari va yosh xususiyatlariga muvofiq tanlay olishi, bolalar eksperimentlari uchun sharoit yaratishi, ushbu yo'nalishdagi ishlarni tizimlashtirishi kerak.

Kundalik hayotda bolalar ko'pincha yangi narsalarni o'rganishga intilib, turli moddalar bilan tajriba o'tkazadilar. Ular o'yinchoqlarni qismlarga ajratadilar, suvga tushib ketayotgan buyumlar - o'yinchoqlarni kuzatadilar (cho'kadi-cho'kmaydi), qattiq sovuqda tillari bilan metall buyumlarni tatib ko'radilar va hokazo.

Lekin bunday havaskorlikning xavfli tomoni shundaki, maktabgacha tarbiya yoshidagi bola moddalarni aralashtirish qonunlari, xavfsizlikning elementar qoidalari bilan hali tanish emas.

Pedagog tomonidan maxsus uyushtiriladigan eksperiment esa bola uchun xavfsiz bo'lib, shu bilan birga uni tevarak-atrofdagi narsalarning turli xossalari, tabiatning hayot qonunlari bilan tanishtiradi, bola - maktabgacha tarbiya yoshidagi bola dunyosining yaxlit manzarasi shakllanishiga yordam beradi.

Shuning uchun, dastlab, men bolalarni o'z rahbarligim ostida maxsus tashkil etilgan faoliyat turlarida tajriba o'tkazishga o'rgatdim, so'ngra tajriba o'tkazish uchun zarur bo'lgan jihozlarni, bolaning mustaqil takrorlashi uchun guruhning fazoviy-predmetli muhitiga kiritdim.

Mustaqil tajribalar, eksperimentlar o'tkazish uchun barcha materiallar va uskunalar - quyidagi talablarga javob beradi:

- asboblار konstruksiyasi va ular bilan muloqot qilish qoidalarining maksimal soddaligi
- asboblarning buzilmasdan ishlashi va olinadigan natijalarning bir qiymatligi
- hodisa yoki jarayonning faqat muhim tomonlarini ko'rsatish
- o'rganilayotgan hodisaning aniq ko'rinishi, bolaning tajribani takroran ko'rsatishda ishtirok etish imkoniyati.

Tajriba jarayonida bola nafaqat men buni qanday qilaman, balki nima uchun men buni boshqacha emas, aynan shunday qilaman, nima uchun men buni qilaman, nimani bilmoqchiman, natijada nima olishim kerak degan savolga javob berishi kerak.

Guruhda tajribalar o'tkazish uchun ham yosh, ham pedagogik va sanitariya-gigiyena me'yorlari va talablariga javob beradigan mini laboratoriya jihozlandi. Laboratoriyani rasmiylashtirish katta xarajat talab qilmadi.

Alohida tokchalarga shisha kolbalar, probirkalar, kitoblar, ensiklopediyalar, turli maketlar; mikroskoplar, suv va havo haroratini o'lchaydigan termometrlar, qum soat, budilnik, katta va kichik magnitlar, magnit doskasi, o'lchash uchun leyklar, turli uzunlikdagi arqon va shnurlar, suv, qum, qog'oz bilan o'ynash uchun to'plamlar qo'ydi. Deraza tokchalariga kuzatish uchun o'simliklar solingan yashiklar, bir nechta xona o'simliklarini qo'ydi, kichik bog' barpo etdi. Devorga soat, barometr, kuzgi barglardan panno osib qo'ydim.

Tajribalarni o'tkazish uchun turli o'lcham va shakldagi qadoqlash materiallaridan foydalandim: muzqaymoq, yogurt, smetana va boshqa sut mahsulotlaridan tayyorlangan turli darajadagi shaffoflik va rangdagi stakanchalar, sochiluvchan moddalarni o'lchash uchun shaffof qoshiqlar, tayoqchalar, kokteyl uchun naychalar (yangi), filtrlash uchun qog'oz, shuningdek: qum, loy, toshlar, o'simlik urug'lari, g'uddalar, moxlar, lishayniklar, daraxt po'stlog'i bo'laklari. Shisha idishlarni faqat tajribalarni namoyish qilish uchun ishlatdim.

Tadqiqot uchun sayrlarda ko'zachalar, suv quyish uchun stakanchalar, silindrlar, lupalar sotib olindi.

U bolalarga bolalar bog'chasi hovlisida yoki uyda o'z nuqtai nazaridan olimlar uchun qiziqarli bo'lishi mumkin bo'lgan narsalarni qidirishni va ularni laboratoriyaga olib kelishni - o'z tanlovlarini tushuntirishni taklif qildi.

Muayyan mashg'ulot uchun jihozlar to'plamini har bir yosh olim uchun oldindan tayyorlab qo'yaman va individual kichik patnisga joylashtiraman. O'tkazilgandan so'ng bola patnisni o'zi yig'ishtiradi. Taomlarni qayd etish uchun jamoa kundaliklari, papkalar, daftarlar, albomlarni bezatamiz.

Bolalar kattalar bilan birgalikda o'zlarining birinchi kashfiyotlarini amalga oshiradigan, tushuntirish va isbotlashni o'rganadigan, atrofda dunyoni bilish vositasi sifatida "laboratoriya sharoitida" tadqiqot obyektlari bilan ishlash qobiliyatini rivojlantiradigan mashg'ulotlarni juda yoqtiradilar. Bu yerda bolalar tabiat bilan rasmlar orqali tanishmaydilar, balki u bilan doimo muloqotda bo'lishlari mumkin. Mashg'ulotlarda bolalarga qiziqarli bo'lishiga harakat qilaman. Ularga tabiatning turli obyektlarini o'rganish imkoniyatini taqdim etaman: ushlab ko'rish, hidlash, ularni kuzatish, tajriba o'tkazish va mustaqil o'ynash, ba'zan kattalar uchun mutlaqo kutilmagan savollarga javob olish.

Ekologik ta'lim bilan shug'ullanar ekanman, eng muhimi bolaning bilim olishi emas, balki unda atrof-muhitga ehtiyotkorona, hissiy munosabatni va ekologik savodli xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish ekanligini unutmadim. Bolalar iloji boricha ko'proq turli xil nomlarni eslab qolishlariga intilmadi, bola uchun murakkab va tushunarsiz atamalarni ishlatmadi. Asosiysi, bolalarda tabiat obyektlariga nisbatan bilish qiziqishini, kuzatish, tajriba o'tkazish, atrof-muhitda hamma narsa o'zaro bog'liq ekanligini tushunish istagi va qobiliyatini tarbiyalashdir.

Tadqiqot ishini bolalar faoliyatining boshqa turlari: sayrdagi kuzatishlar, o'qish, o'yin, tasviriy san'at mashg'ulotlari, ovqatlanish, uyqu va boshqalar bilan bog'lash juda muhimdir. Bolalarga tajriba natijalarini tushunishni nazarda tutuvchi ijodiy topshiriqlar berish. Buni ko'plab misollar tasdiqlaydi. Sayrda kichik yoshdagi bolalar qum, qor, suv, buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaydilar. Bularning hammasi bolalarning tevarak-atrofdagi narsalarning xilma-xil sifat va xususiyatlari, ularning vazifasi, ishlatilishi haqidagi tasavvurlarini boyitadi, bilish faolligini va tajriba o'tkazishga qiziqishni uyg'otadi.

Tadqiqot ishini boshlashdan oldin har bir bolaga tajriba natijalari haqida o'z taxminini bildirishni taklif qildi. Keyin maktabgacha yoshdagi bolalar o'z farazlarini tajriba jarayonida o'zlari tekshirib ko'rdilar va kattalar bilan birgalikda natijalarni muhokama qildilar. O'z misolida bolalarni paydo bo'lgan savollarga mustaqil ravishda javob izlashga undadi, obyektning yangi, g'ayrioddiy xususiyatlariga e'tibor qaratdi, taxminlar qildi, bolalardan yordam so'radi, tajriba o'tkazishga, mulohaza yuritishga, taxmin qilishga yo'naltirdi.

Bir kuni bolalarga laboratoriyamizga kichkintoylarni taklif qilib, ularga eng oddiy tajribalarni, asbob-uskunalarini ko'rsatishni, o'z kuzatishlarining natijalari bilan tanishtirishni taklif qildim. Kichkintoylar tomosha qilib, quloq solib o'tirishar, kattaroq bolalar esa g'ururlanib ketishardi. Bunday mashg'ulot katta tarbiyaviy samara berdi. Guruhda bolalarni intellektual faollik ko'rsatishga undovchi predmetlar doimo paydo bo'lib turdi. Bular sirli maktublar - sxemalar, shifrlangan yozuvlar, buzilgan, tuzatilishi kerak bo'lgan o'yinchoqlar, kosmosdan kelgan jo'natmalar va hokazolar edi. Topishmoqlarni yechishda bolalar kashfiyot va bilish quvonchini his qilishdi. "Nima uchun bunday bo'ladi?," "Agar shunday bo'lsa, nima bo'ladi?," "Qanday qilib o'zgartirish mumkin,...?," "Buni nimadan qilishimiz mumkin?," "Buni qanday bilishimiz mumkin?" kabi savollar bolalar bilan muloqotimda doimo mavjud.

Shunday qilib, to'g'ri tashkil etilgan tajriba-tadqiqot faoliyati davomida tarbiyalanuvchilar:

1. Muayyan vaziyatdan tashqarida bo'lgan narsa va hodisalarga qiziqish bildiradi, "nima uchun, nima uchun, qanday qilib?"
2. Dalillarning bog'liqligini "chunki" mulohazasi yordamida tushuntirishga intilish aniqlanadi.
3. Konkret materiallar, buyumlar (kolleksiyalar) ni tartibga solish, sistemalashtirishga intiladilar.
4. Ma'rifiy adabiyotlarga qiziqish bildiradi.
5. Ramziy "tillar"ga qiziqish bildiradilar; sxemalar, xaritalar, chizmalarni mustaqil ravishda "o'qishga" va ular bo'yicha biror narsa qilishga (yasashga, konstruksiyalashga) harakat qiladilar.
6. Mustaqil ravishda sxemalar, xaritalar, piktogrammalar tuzadilar, hikoyalar, kuzatishlarni yozib oladilar (yozuvni tizimlashtirish va muloqot vositasi sifatida o'zlashtiradilar).

Olingan bilimlarning qimmati shundaki, atrof-muhitni asrab-avaylash uchun o'z mas'uliyatini anglash sodir bo'ladi. Tevarak-atrofdagi real narsalarning xossalarini turli yo'llar bilan bilish bolaga o'z-o'zini tasdiqlash va tevarak-atrofdagi olamda o'z o'rnini topish imkonini beradi.

XULOSA.

Tadqiqot va tajriba o'tkazish bolaning intellektual faolligi va qiziquvchanligini rag'batlantiradi, natijada tabiatning asosiy qonunlari tajribani qo'yish natijasida bola tomonidan mustaqil ravishda keltirib chiqariladi. Bolalar bog'chasidagi eksperiment bolalarni muayyan tadqiqot metodlari bilan, eksperiment o'tkazishda xavfsizlik texnikasi qoidalari bilan tanishtirish imkonini beradi. Tajriba bolaning atrof-muhitga alohida intellektual-faol hissiy munosabatini ko'rish imkonini beradi, bu uning tajriba jarayonida dunyodagi narsa va hodisalar haqidagi shaxsiy tajribasi va tasavvurini individual tarzda ifoda etishga intilishida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Azizovna, E. N. (2024). Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarni inklyuziv ta'limga qamrab olishning shart-sharoitlari. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 12(1), 53-55.
2. Azizovna, E. N. (2022). Bolalar serebral falajida o'yinli metodlardan foydalanish. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 207-210.

3. Azizovna, E. N. NUTQ NUQSONIGA EGA BO'LGAN BOLALARNI RIVOJLANTIRISHDA LOGOPEDIK O'YINLARNING AHAMIYATI.

4. Egamberdiyeva, N. A., & Raxmatullayeva, M. R. (2022). Inklyuziv ta'limda eshitishda muammosi bo'lgan bolalarning psixologik xususiyatlari. Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari, 1(1), 163-167.